

Stephen Holmes

Zbogom prihodnost?

Skoraj četrstoletja je minilo od takrat, ko so šli prebivalci Srednje in Vzhodne Evrope na ulice in zahtevali več demokracije. V znova združenem Berlinu je spomin na to še svež, sprašujem pa se, ali se o letu 1989 in njegovih posledicah še kje drugje kakor koli resno razpravlja. V zadnjih 23 letih se je zgodilo toliko, da se povsod po svetu zdi demokratični boj Srednje- in Vzhodnoevropejcev nekako odmaknjen ali viden samo skozi kup travm tega vmesnega časa. Zato bi rad vnovič razmislil o nekaterih vidikih razočaranj nad demokracijo po komunizmu v kontekstu tistega, čemur bi po mojem mnenju lahko rekli samo globalno nezadovoljstvo z demokracijo danes.

To želim storiti, ker verjamem, da so se postkomunistične države, čeprav so v njih še vedno opazne sledi skupne zgodovine, zdaj že pridružile demokratičnemu svetu v tem smislu, da so njihovi problemi z demokracijo vedno bolj podobni našim. Začeni s tem, da vsi skupaj živimo v senci kitajskega čudeža, ki je dramatično ločil gospodarski razvoj od demokratične vladavine prav v trenutku, ko se zdijo zahodne demokracije vse manj sposobne preprečevati propadanje svojega gospodarstva.

Za začetek sledimo tistemu najpomembnejšemu načelu politične teorije: Če ne moreš postreči z argumentom, postrezi z razliko. V mislih imam razliko med dvema vrstama razočaranja nad demokracijo; prvo je razočaranje nad obliko, ki jo je demokracija privzela v določeni državi, drugo pa splošnejše nezadovoljstvo, ki se očitno pojavlja v vseh ali večini demokracij na svetu iz bolj ali manj podobnih razlogov. Kot Američan, ki opazuje volilni čas v ZDA, ki smo ga zdaj hvaležno preživeli, sem bil seveda zgrožen nad načinom, kako je prirejani sistem preliminarnih

Prispevek objavljamo z dovoljenjem avtorja, revije *Blätter für deutsche und internationale Politik* in evropske spletne revije Eurozine (www.eurozine.com), katere člani smo.

volitev z "zagotovljenimi sedeži" in nizko udeležbo spletkarsko potisnil kandidate ene ali dveh največjih strank v državi v ideološki ekstremizem in nepripravljenost za iskanje srednje poti. Podobno me kot občasnega prebivalca Italije moti, ko vidim, da tekmovanje med mnogo strankami ne more prinesiti vlade, ki bi se obnašala racionalno; in seveda poslušam pritožbe vedno številnejših italijanskih prijateljev in sosedov, češ da voliti ne pomeni nič, saj izvoljeni parlamenti ne počnejo več drugega, kot da potrjujejo odločitve trgov in Evropske centralne banke, ali pa, še provokativneje, da vse pomembne odločitve sprejemajo neki *Herrenvolk* na severu in njegovi lokalni tehnokratski nameščenci.

Vendar tisto, kar bi rad raziskal, niso ti viri nezadovoljstva z določenimi demokracijami, ampak predvsem nekateri splošni viri nezadovoljstva z demokracijo kot tako in vprašanje, kakšno luč meče taka diskusija na razočaranja nad demokratizacijo po komunizmu.

Od tranzicije do travme

Mislím, da je pošteno, če rečem, da smo večinoma že v 90. letih prejšnjega stoletja nehali biti evforični. Takoj ko je Poljska zapustila komunistični blok, je Leszek Kołakowski objavil članek, v katerem nas je opomnil, da evforija nikoli ne traja dolgo. Vsakomur, ki spremlja posledice arabske pomladi, bo jasno, na kaj je mislil; in demokratična evforija po letu 1989 je bila podobno kratkega veka. Resda ni takrat nihče predvidel, da bo Madžarska tako zlovešče zdrsnila nazaj v enostrankarsko vladavino, kot se je danes zgodilo, in to s pogubnimi osebnimi posledicami za številne navadne Madžare. Do konca 90. let so se proučevalci postkomunizma začeli šteti bolj za travmatologe kot za tranzitologe. To je vsekakor veljalo za Clausa Offeja, ki je obširno pisal o nenavadno nerevolucionarni naravi postkomunističnih tranzicij in posebno o usodni odsotnosti (z morebitno izjemo Poljske) organizirane kontraelite, ki bi imela, potem ko bi vrgla stari režim, zaradi tega kredibilnost v javnosti in organizacijsko izkušnjo delovanja v smislu spreminjanja smeri, krmiljenja procesa postkomunističnega razvoja. Posledica tega pomanjkanja je bil politični zagon, ki ga ni vodil nikakršen skupen koncept z javnim ciljem. Kakor koli, reči hočem, da so se proučevalci postkomunizma že v 90. letih jasno zavedali, da ko se avtokracija sesuje, demokracija ne vznikne in ne stopi sama od sebe na njeno mesto, tako kot skoči opečeni kruhek iz opekača. Ko se je evforija po letu 1989 unesla, so se potrdila osnovna dognanja, do katerih so se že prej dokopali proučevalci evropske dekolonizacije: da ni ovir, ni isto, kot da obstajajo predpogoji; manj države ne pomeni več

svobode; dobiti vpliv na zakonodajo je brez smisla, če nihče ne uboga zakonov; in ker je demokracija le drobna točka v človeški zgodovini, morajo biti predpogoji zanjo manj kompleksni.

Eno zanimivo vprašanje je torej: Kaj loči naše razumevanje težav in disfunkcij demokratizacije danes od našega razumevanja teh težav in disfunkcij v poznih 90. letih 20. stoletja, ko se je unesla začetna postkomunistična evforija?

Tu bi lahko našteali številne dejavnike, daleč najpomembnejši med njimi pa je hiter razvoj globalizacije, h kateremu se bom še vrnil. Med vsemi temi dejavniki minulih let bi rad poudaril nekaj, kar Američanom zelo težko leži na duši, namreč Busheva "agenda svobode". Nekaj neokonservativnih članov ameriškega esteblišmenta državne varnosti je ob drznem posploševanju iz zgodovinsko izjemnih primerov srednje- in vzhodnoevropske demokratizacije absurdno sklepalo, da mora ves svet, ob rahli spodbudi Pentagona, posnemati politični sistem Amerike in poslej nekritično podpirati ameriške nacionalne interese. Osebnostno se mi zdi danes nemogoče razmišljati o demokraciji, ne da bi upošteval brezupno ponesrečene poskuse pospeševanja demokracije v dveh notranje razbitih in dolgo zatiranih muslimanskih državah z vojaško zasedbo. Po mojem mnenju je lahkotni optimizem, s katerim so bili izvedeni ti poskusi demokratizacije, do neke mere onečastil samo idejo pospeševanja demokracije. Seveda bi bilo lahko zavrniti ameriško trditev, da so v Iraku in Afganistanu pospeševali demokracijo, kot čisto hipokrizijo, kot nič drugega kot zgodbo za naslovnico. In ta pogled ni zanemarljiv. Žal je njegova neugodna posledica tudi to, da jemlje projektu demokratizacije kakršno koli moralno dvoumnost. Sicer pa to še ni vsa zgodba.

Ameriška politika v Iraku po vojaškem napadu je bila bistveno drugačna od ameriške poinvazijske politike v Afganistanu. Zaradi dolgega boja proti Sovjetom v 80. letih prejšnjega stoletja je imela ameriška CIA dokaj dober občutek za afganistansko politično pokrajino, to pa pomeni zelo bližnje poznavanje različnih lokalnih vojaških mogočnejšev in plemenskih voditeljev, od katerih nobeden ni bil demokratično izvoljen, so pa kljub temu imeli velikansko politično moč ter so od močno oboroženih in v boju utrjenih privržencev zahtevali neomajno zvestobo. Posledica tega je bila, da je okupacijska oblast pod vodstvom ZDA po letu 2003 nekaj časa letela na slepo. In prav v tem informacijskem vakuumu so ameriške sile skoraj dve leti zavračale začetek kakršnih koli pogajanj z neizvoljenimi plemenskimi šejki ali verskimi voditelji. To je bila brezkompromisna odločitev, temelječa na neokonservativni, antirealistični teoriji, da je edina zakonita oblast demokratično izvoljena oblast.

Po dveh katastrofalnih letih, ko je politični položaj v državi hudo ušel izpod nadzora, so si okupacijske sile premislile in začele sklepati kupčije z neizvoljenimi plemenskimi in verskimi voditelji. Toda škoda je bila že storjena in Irak si ni, kar ve vsak bralec časopisov, nikoli povsem opomogel.

Z zgodovinskega stališča je bila premisa v ozadju te politike absurdna, o tem je odveč govoriti. Večina politične oblasti skozi vso človeško zgodovino je bila in je nedemokratska. Nezmožnost razumeti to temeljno antropološko in sociološko resnico ponuja pomemben ključ do načina, kako lahko "demokracija" deluje kot ideologija, ki hudo popači predstavo svojih privržencev o dejansko obstoječi politični mreži in dinamiki.

Kletka birokracije

Toda naj se lotim svoje osnovne teme, virov še vedno omejenega, vendar naraščajočega globalnega nezadovoljstva z demokracijo in osnovne kontinuitete med tem nastajajočim svetovnim demokratičnim pesimizmom in razočaranji z demokratizacijo po komunizmu. Demokracijo je mogoče definirati na mnogo načinov, toda jaz bom ostal pri zelo preprostem približku: Demokracija je sistem, ki prebivalcem omogoča nadzor nad politiki. Po drugi strani je demokracija sistem, ki usklaja preference politikov s preferencami volivcev tako, da nastavlja politike na položaje *pro tempore*; obnovev njihovega mandata je odvisna od periodične potrditve volivcev.

Najsplošnejši vir nezadovoljstva z demokracijo v tem smislu je, da periodične konkurenčne volitve dejansko *ne* omogočajo državljanom nadzora nad politiki in ne usklajajo preferenc izvoljenih voditeljev s preferencami volivcev. Vprašanje je: Zakaj ne?

Obstaja več osnovnih razlogov. Prvi zadeva spiralno rast administrativne države. Ko se Evropejci danes pogovarjajo o izpraznjenju demokratičnih ustanov, običajno omenjajo moč Evropske komisije in Evropske centralne banke, kjer neizvoljeni uradniki odločajo o pomembnih rečeh, ne da bi se posvetovali z najneposredneje prizadetimi deli družbe. Zaradi tega postaja večina evropskih volilnih teles že vajena misli, da zamenjava politikov ne pomeni zamenjave politike. Nepovezanost rotiranja na položajih in spremembe v politiki seveda zmanjšuje zanimanje za volitve.¹ Toda železna kletka birokracije, v kateri je demokracija talka, se razteza krepko dlje od

¹ Glede postkomunistične izkušnje s tujim (in zato po definiciji nedemokratičnim) nadzorom nad gospodarsko politiko gl.: Stephen Holmes: "A European *Doppelstaat*?", v: *East European Politics and Society*, 2003, 107–108.

konkretnega primera Evropske unije, kjer so se nacionalne vlade odrekle nekaterim dimenzijam neodvisnosti v dobro zaželenih prednosti članstva v namišljeni svetovni sili.

Na primer, število vladnih uslužbencev v ZDA (državnih, lokalnih in zveznih) je nekje okrog 20 milijonov. Kolikšen delež teh vladnih uradnikov, ljudi, ki sprejemajo odločitve, ki resno vplivajo na življenje državljanov, je torej izvoljenih? Odgovor je: zelo zelo majhen. Vrhu tega dobimo enak odgovor tudi, če vprašamo, na koliko teh javnih uslužbencev vplivajo ali zanje odgovarjajo izvoljeni politiki. Sistem *pro tempore* torej zajema le neznamen delček uradništva. Zato je uporaba očarljive besedne zveze "v celoti izvoljena oblast" očetov Amerike, ki so sprejemali njeno ustavo, v zvezi z današnjo ameriško oblastjo nerealistična. V tej zvezi je tudi vredno omeniti, da imajo stalne neizvoljene birokracije velikansko taktično in kognitivno prednost v kakršnem koli boju z začasno izvoljenimi politiki, četudi so ti nominalno na višjih položajih. Na primer, FBI, ki je sicer formalno umeščen v izvršilno vejo in torej zakonsko pod nadzor predsednika, lahko brez težav prikriva stvari pred Belo hišo in minira predsednikove usmeritve in odločitve. Obama je sicer vrhovni poveljnik, vendar je v veliko pogledih zelo omejen in talec stalnih državnovarnostnih aparatov, vključno s CIA in FBI, ter predvsem Pentagona z vsemi njegovimi globokimi povezavami z multimilijardersko ameriško orožarsko industrijo.

Ta splošni problem z demokracijo se je v postkomunističnih razmerah še zaostрил. Claus Offe je v enem svojih številnih esejev o prehodu v demokracijo zapisal, da je s propadom komunističnega sistema *Herrschaft* ljudske oblasti izginila in je ostala samo *Macht* organiziranih zasebnih interesov. Vendar to ni popolnoma res. Pravilneje bi bilo reči, da je izginuli stroj komunistične partije pustil za sabo različne "sirote" ali visoko razvite dele visoko razvite države. Politična pokrajina postkomunizma se tako ni povsem skrčila na zasebne dejavnike, tekmujoče za moč in bogastvo, ampak samo delno. Ta pokrajina je bila nastlana tudi z na novo samostojnimi in med seboj prepirajočimi se ostanki preminulega sistema oblasti. Dobro znan primer take osirotele agencije, ki je preživela izginotje sovjetske komunistične partije in ji je uspelo zbrati nove vire financiranja in pomoči, je sovjetski vesoljski program. Med take ruske primere spada tudi Gazprom, nekdanje sovjetsko ministrstvo za plin. Oleg Gordijevski, nekdanji agent KGB, podobno pravi o svojem takratnem delodajalcu: "KGB brez KP je tolpa gangsterjev."² Take osirotele ustanove, ki so jih prevzeli konkretni posamezniki, so razvile lastne močne korporacijske

² Citirano v: Steve LeVine: *Putin's Labyrinth: Spies, Murder, and the Dark Heart of the New Russia*. New York: Random House, 2008.

interese, ki se ne skladajo nujno z interesi Kremlja.

Še bolj nenavadna je radikalna privatizacija sovjetske psihiatrije iz povsem osebnih nagibov. Če se vam na primer v današnji Rusiji zahoče stanovanja vaše starejše sestre, lahko diskretno plačate 'primeren znesek' isti psihiatrični ustanovi, ki je nekoč mučila politične disidente, in zdaj profitno usmerjeni psihiatri bodo fizično prijeli vašo sestro, jo nekam zaprli in jo šopali z zdravili, dokler ne bo podpisala kakršnega koli dokumenta, ki ga boste položili prednjo.³ Ta kruta privatizacija izčrpanih ostankov propadle Sovjetske zveze je, tako kot mnoge druge njene oblike, popolnoma spontana in v ničemer ne služi ciljem centralne oblasti, četudi jo pušča ravnodušno.

S tem hočem reči, da je postkomunizem posebna in poudarjena različica odpora državne birokracije proti nadzoru izvoljenih politikov. Še zlasti v Rusiji, vendar ne samo tam, predstavlja kronično drobljenje javnih služb nepremostljivo oviro demokratični konsolidaciji. V drugih postkomunističnih državah je položaj manj drastičen. Vendar pa so težave, s katerimi se soočajo izvoljeni civilisti, ki skušajo obvladati notranje razdrobljeno javno upravo, močno razširjene v vsem postkomunističnem svetu.

Demokracija nasproti glasovanju

Še en splošen razlog za nezadovoljstvo z demokracijo je, da so izbire volivcev, izražene na dan volitev, negotove in kratkotrajne. Joseph Schumpeter, ki je definiral demokracijo kot sistem, v katerem elite tekmujejo za oblast z občasnim tekmovanjem za volilne glasove, je tudi pokazal na šibkost tega sistema. Vseh ljudi ne moreš ves čas vleči za nos, je zapisal, lahko pa preslepiš dovolj ljudi za dovolj dolgo, da narediš nepopravljivo škodo.⁴ Resničnosti te trditve morda lahko pritrdimo, pa vendar ohranimo vero v demokracijo, če v nasprotju s Schumpetrom vztrajamo, da mora demokracija segati dlje od elektoralizma in vključevati nenehno spraševanje in preverjanje oblasti s strani ljudi tudi v času *med* volitvami. Mediji, opozicija, sodstvo, nevladne organizacije itd. niso vsak dan, ko ni volitev, obsojeni na suženjstvo,⁵ ampak lahko protestirajo, nadzirajo, se pritožujejo in raziskujejo vsak nevolilni dan v letu.

³ Natalya Krainova: "When Psychiatrists Assist Greedy Relatives", *Moscow Times*, 1. julij 2011.

⁴ Joseph A. Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper & Row, 1950, 264.

⁵ Rousseau: *Družbena pogodba*, III. 15.

Toda tako teoretično zdravorazumsko dopolnilo bolj malo pripomore k zmanjšanju usodne vloge, ki jo v sodobnih demokracijah igrajo politični marketing ali oglaševalske tehnike predvolilnih kampanj. Podrazumsko nagovarjanje (kar bi Madison opisal kot “izprijene veščine, s katerimi se prepogosto dobivajo volitve”⁶) je namenjeno uspavanju kritičnih sposobnosti volivcev in s tem povečanju obsega prodaje na volilni dan, se pravi, povečanju števila glasov za kandidata stranke, ki ji je reklama namenjena. Ena posledica je, da volivci vedno bolj izbirajo politike, ki so v kampanjah izrazito spretni, tudi če je njihova nadarjenost za vladanje bolj skromna. Dokumentarec Rachel Boynton iz leta 2005 *Our Brand is Crisis* (Naša zaščitna znamka je kriza) zelo jasno pokaže, kako Amerika promovira demokracijo v postavtoritarnih režimih (prav z izvozom izprijenih veščin, s katerimi se prepogosto dobivajo volitve). Čeprav film govori o Boliviji, je njegove nauke brez težav mogoče prenesti tudi na postkomunistično Srednjo in Vzhodno Evropo.

Oblast kvari

Tretji vir demokratičnega nezadovoljstva vključuje šibkost retrospektivnega glasovanja kot metode za povezovanje interesov izvoljenih politikov z interesi in vrednotami volivcev. Madison je formuliral demokratično upanje s čudovito jasnostjo: trdi namreč, da periodično glasovanje povezuje predstavnike z njihovimi volivci, s tem da spodbuja javne uslužbence, naj nikoli ne pozabijo na svojo odvisnost od ljudi. Zavest, da se morajo v določenih časovnih razmikih soočiti z volivci, navaja politike na razmišljanje o trenutku, ko bo njihova oblast minila in bo treba vajo ponoviti.⁷ Zakaj torej periodične volitve ne zmorejo povezati interesov politikov z interesi volivcev? Skrajni postkomunistični primer lahko izbrskamo iz ruskih izkušenj; v Rusiji periodične volitve ne polagajo nikakršne moči v roke volivcev, ker Vladimir Putin in njegova ekipa sami izbirajo kandidate, ki naj bi tekmovali z njim, in tako zagotavljajo, da nihče z vsaj neznatno možnostjo javne podpore ne bo prišel na kandidatno listo. Toda problem je splošen in sega veliko dlje od skrajnega primera ruskih *vybori bez vybora* (volitev brez izbire).

Davno pred nastopom sodobne demokracije je John Locke omenil, da se celo interes politikov, ki se na periodičnih volitvah povzpnejo na visoka mesta, loči “od interesa preostalih članov skupnosti” in se postavi

⁶ *Federalist* # 10.

⁷ James Madison: *Federalist* # 57.

“nasproti smotrom družbe in oblasti.”⁸ Ko pridemo prav do vrhunca demokratičnih vladavin, do predsednikov in ministrskih predsednikov, govorimo o ljudeh, ki si na cesti zmerom vzamejo prednost in ki se le redko dotaknejo kljuge na vratih. Kako bi se tako vzvišeni ljudje sploh lahko vživeli v stiske navadnih volivcev? Prepad je še večji v novih demokracijah, kjer večina ljudi živi v ekonomsko zaostrenih razmerah. Oblast kvari, ker to, da jo imajo, vpliva ne le na priložnosti, ampak tudi na motivacijo izvoljenih politikov. Dostop do oblasti dejansko jamči, da bodo glavni ali gonilni motivi ljudi na položajih, tudi če jim grozi reelekcija, bistveno drugačni od vodilnih motivov preostale družbe. Obet prihodnjih volitev je huda omejitev, vendar sama po sebi ne dovolj močna, da bi ukrotila pokvarjene nove motive, ki jih prinaša uživanje in uveljavljanje oblasti.

Neodgovornost do volivcev in volilne kupčije

Četrti razlog, zakaj volitve niso zadovoljiv mehanizem za državljanski nadzor nad politiki, je veliko lažje ugotovljiv. Dostopnost do informacij je asimetrična. Politiki lahko volivce puščajo v nevednosti, lahko zadržujejo informacije, ki jih državljani potrebujejo, če naj ocenijo njihovo delovanje. Za ilustracijo pomena tega početja za postkomunistično izkušnjo ga lahko poimenujemo Gyucsányjevo načelo, po nekdanjem madžarskem ministrskem predsedniku, ki so ga na skrivaj posneli, ko je izjavil, kar po tistem verjamejo vsi politiki, da je namreč za vnovično izvolitev volivcem treba lagati. Demokratično izvoljena oblast se lahko izogne na dejstvih temelječim ocenam javnosti, če jim, preprosto, uspe informacije, ki bi jih spravile na slab glas, prikriti do naslednjih volitev.

Petič, odgovornost volivcem je šibka metoda za združevanje interesov vladajočih z interesi tistih, ki jim vladajo. To bi držalo tudi, če bi bila javnost (nerealno pogojno) v realnem času dobro informirana o vseh dejavnostih vlade. Razlog je dokaj dobro znan in ga je mogoče zlahka pojasniti s primerjanjem anemične odzivnosti politikov do volivcev in njihove zavzete odzivnosti do sponzorjev kampanje. Spreten lobist, ki lahko poljubno odpira in zapira pipico za financiranje nepretrganih kampanj nekaterih članov kongresa, razmeroma zlahka oceni, koliko izvoljeni uradniki, ki jih je podkupil, držijo besedo. Za določeno odločitev zahteva glas za ali proti in zlahka lahko preveri, ali je bil ustrezen glas tudi oddan. Volivec ali volivka je v dosti manj ugodnem položaju, ko mora oceniti delovanje svojega člana kongresa ali senatorja skozi nekaj let in na širo-

⁸ John Locke: *Dve razpravi o oblasti* (1970, sl. prevod 2011), 2. razprava, 12. poglavje.

kem področju med seboj nepovezanih vprašanj in nasprotij. Eno samo glasovanje na en sam dan vsakih nekaj let je izjemno grobo orodje za ustvarjanje odgovornosti za tako kompleksen splet odločitev. Prisvojitvev zakonodajnega postopka s strani organiziranih zasebnih interesov je danes zelo razširjena poteza demokratičnih politik vsepovsod – brez izjeme, tudi v postkomunističnih demokracijah.

Kot sem že omenil, so začasno izvoljeni uradniki talci stalnih birokracij (kakršna je Pentagon), ki lahko zavlačujejo in čakajo na “zapadlost” ter minirajo načrte svojih nominalnih nadrejenih. Toda, in tu prihajamo do šestega razloga za močno razširjeno nezadovoljstvo z demokracijo danes, izvoljene politike lahko omejujejo in onemogočajo tudi močni udeleženci v zasebnem gospodarstvu, posebno velike investicijske banke, kot je Goldman Sachs. V današnji Evropi je tako, da po tem, ko volijo volivci, “voli” še trg. Odzivi trga na politične izbire so dejansko vidni takoj. Od vlad se zahteva, da enako zavzeto reagirajo na te odzive trga. Počasno volilno telo v tej rokohitrski izmenjavi nikakor ne more učinkovito posredovati. Beg kapitala je nadloga, ki razkriva pomen tega problema tudi za postkomunistična gospodarstva.

Sedmi vir nezadovoljstva z demokracijo izhaja iz enega izmed osnovnih predpogojev zanjo. Adam Przeworski je sijajno definiral demokracijo kot sistem, v katerem stranke izgubljajo volitve. A da vršilci funkcij po porazu na volitvah prostovoljno odstopijo, morajo očitno pričakovati, da ne bodo preveč izgubili. To se je dramatično pokazalo v letih 2010 in 2011, ko se diktator Slonokoščene obale Laurent Gbagbo ni hotel umakniti s položaja, potem ko je njegov tekmeč Alassane Ouattara dobil sporne volitve, s čimer je državo pahnil v štiri mesece trajajočo krvavo pat pozicijo. V skladu s to prakso je Obamovo ministrstvo za pravosodje zavrnilo kazenski pregon za povzročitelje vseh vojnih zločinov iz časa Busheve administracije. Demokracija ne bo delovala, je očitno razmišljal, če z volilnim rezultatom odstranjeni funkcionarji ne bodo imeli zajamčenega mehkega pristanka. Problem pri teh kupčijah “v vmesnem času” med tekmujočimi strankami, ki se izmenjujejo na oblasti, je, da demokratičnim volitvam jemljejo smisel. *L'alternance* je nemara bistvo demokracije; zmanjševanje tveganj pri rotiranju nosilcev funkcij pa lahko prinese tudi globoko nezadovoljstvo med volivci, ki hrepenijo po “spremembi”. Problem je še večji zato, ker volivce navadno silijo k udeležbi na volitvah, potem ko so jih najprej bombardirali s konkurenčnimi pretiranimi obljubami kandidatov, ki iščejo podporo.

Kako se je ta problem pokazal v postkomunističnih državah? Po padcu komunizma zlorabljanja mnogih s strani nekaj ljudi ni bilo konec; način in slog zlorabljanja pa sta se radikalno spremenila. Osrednji forum za

zlorabe ni bil več KGB, ampak predvsem Agencija za privatizacijo. Ta proces je bilo težko spremljati z demokratične perspektive, ker ima liberalizem kljub močnemu konceptu pravic posameznika šibko koncepcijo javne dediščine. Poleg tega so bile zaplenjene dobrine kmalu prekvalificirane v zasebno lastnino, osnovni gradnik sodobnega kapitalističnega reda. Ta premetena prekrstitev je bila oblika liberalne sakralizacije, ki je ukradeno lastnino ščitila pred večinskim nadzorom. Proces razporejanja bogastva po komunizmu ni bil nikoli uravnavan z demokratičnimi metodami ali po kakršnih koli razumljivih pravnih normah. Ta prvotna in posledična krivica, sistematično izolirana od popravka na volitvah, je porodila trdovraten občutek nezadovoljstva z novo demokracijo.

Emancipacija manjšine

Da bi razumeli, zakaj danes državljani po vsem svetu ne morejo zlahka nadzirati politikov z demokratičnimi sredstvi, si moramo ogledati, na kakšen način so bile v zadnjem času izpodkopane različne zunajvolilne oblike odvisnosti politikov od državljanov. Če močno poenostavimo, lahko rečemo, da ima državljan volivec vzvod moči nad vladajočimi skupinami samo, kadar je sam tudi državljan vojak, državljan delavec in državljan potrošnik. Manjšina je pripravljena deliti moč in bogastvo z večino samo, kadar večina prostovoljno sodeluje z manjšino v bojevanju in v ustvarjanju dobička. Kadar vojske prostovoljcev z visokotehnološko oborožitvijo zamenjajo nabore državljanov, eden glavnih motivov za zanimanje elit za javno dobro znatno oslabi. Trg delovne sile so preplavili poceni kitajski delavci, kar je tudi zmanjšalo interes ameriškega in evropskega kapitalističnega razreda za zdravje in izobrazbo ameriških in evropskih delavcev. Gledano skupaj sta izginotje državljana vojaka in padeč statusa in moči državljana delavca znatno oslabilo vzvode, s katerimi lahko državljan volivec vpliva na najvišje odločevalce v družbi. Ta erozija je prinesla popolno uničenje v primeru Rusije, kjer je ogljikovodična zlata žila (prodana tujcem) osvobodila vladajočo elito tudi pred državljani potrošniki.

Toda prebivalci “ouveljavljenih demokracij” ob pogledu na ruski sistem plenjenja in zanemarjanja nimamo razloga za to, da bi bili zadovoljni sami s sabo. Gibanje za osvoboditev bogatih je pojav svetovnih razsežnosti, proti kateremu nobena država ni povsem imuna. Igralci na srečo (predvsem ameriški) z visokimi vložki v investicijskem bančništvu, ki so skoraj uničili svetovno gospodarstvo, so se očitno enako temeljito rešili svojih

sodržavljanov kot ruski ogljikovodični principi. Ideja, da jih periodične volitve lahko naredijo odgovorne in odzivne na potrebe javnosti, se zato zdi zavajajoča, enako kot upanje, da je mogoče obnoviti poveljno družbeno pogodbo, ki je zdaj propadla. Nekateri komentatorji pravijo, da so politiki nehali posvečati pozornost revnim in celo obiskovati njihove sošeske, ker so revni nehali voliti. Toda vzročnost je močnejša v nasprotni smeri. Revni so nehali voliti, ker nimajo dovolj zunajvolilnih vzvodov moči nad svojimi vladarji, da bi se jim zdelo vredno voliti.

Demokratske mehanizme javne odgovornosti je, z drugimi besedami, usodno oslabil razgradnja veznega tkiva med vladajočimi in tistimi, ki jim vladajo. To je množičen in globalen proces, ki ga z nekaj zakonskimi in organizacijskimi prijemi ni mogoče obrniti v nasprotno smer. Na neki način je liberalna demokracija zrastle v boju večine proti zatiranju in izkoriščanju s strani manjšine. Brž ko manjšina opusti zatiranje in izkoriščanje ter se zabubi v svoje mehurčke super uspešnosti, da lahko prikrije in uživa svoje nakradeno bogastvo, se stare demokratske metode za premagovanje zatiralcev in izkoriščevalcev lahko izkažejo kot popolnoma ali vsaj pretežno neuporabne.

Zbogom prihodnost?

Globalizacija ne slabi demokracije samo s tem, da državam otežuje obdavčitev bogatih. Pospešuje tudi priseljevanje, za soočanje z njim pa je slabo opremljena. Kakor pravi Ivan Krastev: Kadar volitve državljanom ne omogočijo nadzora nad politiki, volivci nehajo voliti v skladu s svojimi racionalnimi interesi in začnejo izbirati po iracionalnih strasteh. Tako v ZDA kot v Evropi je ena najmočnejših strasti, ki ljudi na volitvah žene v iracionalno vedenje, jalova želja, da bi zamrznili trenutno demografsko stanje in preprečili nadaljnje slabenje relativnega položaja tradicionalne večine. Na ameriškem jugu so se ob zadnjih predsedniških volitvah mnogi zakrknjeni volivci proti Obami očitno zbal, da bodo končali kakor kocke sladkorja, raztopljene v skodelici črne kave. V Obami so videli in še vedno vidijo simbol demografskega trenda, ki bo iz ZDA kmalu napravil državo z belo manjšino. In Obama je na neki način sprejel to videnje svojega predsednikovanja, saj je izrecno dal vedeti, da bo Amerika vedno ostala Amerika, čeprav je zdaj država mešanih ras. Nasprotni pogled, da Amerika ne more biti Amerika, če postane država mešanih ras, pa je samo formula za nasilje, saj Amerika že je in bo ostala država mešanih ras.

V Obamovem poskusu uskladitve demografije in demokracije, ki ga zdaj podpira neznamenitna večina volivcev, je nekaj pomembnih naukov za

Evropo, kjer desničarske stranke spretno kradejo levičarske volivce s sklicevanjem na nativistične zamere do priseljencev. Ker se priseljenške skupnosti v Evropi ne bodo umaknile, je odveč govoriti, da morajo evropski politiki najti način, kako jih integrirati v evropske družbe. Na žalost demokracija v tem procesu ni v veliko pomoč, ker demokracija zmerom predstavlja demografijo prejšnje generacije. To postane zlasti hud problem zaradi priseljavanja v hitrih valovih in visoke rodnosti med novimi priseljenci. Demokratični pesimizem bo v Evropi brez dvoma še naraščal, dokler bodo kandidati za funkcije uspešno sejali strahove med etničnimi večinami. Očitno napetost med demografijo in demokracijo, ki neti nezadovoljstvo z demokratičnimi metodami mirnega reševanja sporov, je morda res nemogoče odpraviti. Vendar pa v Obamovem precedensu nova generacija evropskih voditeljev gotovo lahko najde nekaj napotkov.

Da ne bomo končali povsem pesimistično, naj povem še nekaj o drugi možni funkciji demokracije, funkciji, ki jo lahko izvaja tudi, kadar državljanom ne omogoča nadzora nad politiki. Nanjo me je spomnil napis, ki sem ga videl 5. marca 2012 na Puškinovem trgu v Moskvi, potem ko je bil Putin znova izvoljen za predsednika. Pisalo je: "Zbogom prihodnost!" Po moji razlagi to ni pomenilo samo, da Rusija nima niti verodostojne formule za nasledstvo niti institucionalne možnosti za zamenjavo Putina, ampak tudi to, da zares demokratične (ne poneverjene) volitve služijo za vzbujanje občutka, da obstajajo možnosti za prihodnost tudi brez ideologije Zgodovine z veliko začetnico in celo brez trajnega gospodarskega razvoja. V demokraciji smo pogosto ali celo po navadi razočarani nad funkcionarji, vendar se lahko zmerom veselimo naslednjih volitev, ko bo zmagala druga vladajoča ekipa, ki se bo mogoče veliko bolje izkazala. To upanje se lahko pozneje izkaže kot neosnovano, vendar v vmesnem obdobju preprečuje, da bi bila sedanost mračna ali celo zastrupljena z neskončno temo, v nekaterih delih družbe pa lahko celo vzbudi zanos in zagnanost. Ta zmožnost demokracije, da vlije družbi občutek možnosti za prihodnost, je eden njenih najdragocenejših stranskih učinkov. Nemara prav zaradi tega še vedno ostajamo demokrati, kljub vsem globokim in vedno globljim razlogom, ki jih imamo, tako kot naši postkomunistični sosede, za nezadovoljstvo s sodobno demokracijo kot sistemom, katerega smisel naj bi bil, da bi lahko ljudstvo do neke mere nadziralo na veliki nogi živeče vladarje.

Prevedla Maja Kraigher